

H.V.Prykhod'ko

The Traditions of Children's Social Sex Education in the Ukrainian Peasant Folklore of the XIX – Beginning of the XX Century (Gender Analysis of the Original Texts)

The article deals with the gender critical analysis of the educational motifs in Ukrainian peasant folklore (songs, sayings, nursery tales, etc.) of the XIX – beginning of the XX century. The special attention is paid to the fact that folklore texts contained the gender problem (social sex). The author describes the influence of the folklore texts on the forming of relations between men and women in Ukrainian peasant society in general and in peasant families in the particular. According to the text the folklore always was an essential educational means, which also was used in the process of children education in its social sex context. In conclusion the author stresses that Ukrainian peasant folklore can be used by scientists as a source research of pedagogy history.

Key words: gender analysis, social sex education, literature sources, history of pedagogy, folklore, educational means.

Дата надходження статті: «4» жовтня 2013 р.

УДК 37.012.2

Г.І.ПРИХОДЬКО,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Харків)

Історіографічна та джерельна основа вивчення громадських ініціатив в галузі фізичного виховання учнівської молоді у XIX–на початку XX ст.

У статті здійснено аналітичний огляд джерельної основи дослідження проблеми розвитку громадських ініціатив в галузі фізичного виховання учнівської молоді у XIX – на початку XX століть. Схарактеризовано пласт архівних документів, фотодокументів, друкованих видань: законодавчі та публічно-правові акти; матеріали діловодства; внутрішня документація освітніх установ, фізкультурних організацій, виховних позашкільних осередків; статистичні матеріали; книжкова література; педагогічна та спеціальна періодика тощо.

Ключові слова: історія педагогіки, джерело, фізичне виховання, освіта.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Будь-яке історико-педагогічне дослідження завжди ґрунтується на певній джерельній базі, тобто сукупності джерел різних типів і видів, у яких міститься різноманітна інформація про описувані факти дійсності. За визначенням науковців, історичним джерелом є все те, що створюється в процесі різноманітної людської діяльності, а тому несе інформацію про різні сторони суспільного життя, відображає розвиток людського суспільства в часі та служить основою для наукового пізнання минулого [1]. Водночас кожне історичне джерело є збереженою частицею колишнього життя та діяльності і, само по собі, має конкретно-історичну цінність як пам'ятка, фрагмент зниклого часу. Виокремлення різноманітних фактів із різноманітних історичних джерел, їх систематизація, аналіз та інтерпретація є основою будь-якого історико-педагогічного дослідження. Тому очевидно, що проблеми джерелознавства завжди залишаються у центрі уваги науковців історичного спрямування.

Дослідження проведено відповідно до плану НДР кафедри фізичного виховання №1 Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» та кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди.

Аналіз досліджень та публікацій... Історіографічний аспект історико-педагогічної науки обґрунтували Н.Гупан, О.Дзеверін, Н.Дічек, Е.Дніпров та ін. Значення джерелознавчого аналізу для педагогічних досліджень розкривалося у працях Н.Дічек, Н.Коляди, І.Кулик, О.Сухомлинської, О.Черкасова, О.Ясько та ін. У низці праць у контексті історіографічного аналізу зверталася увага на проблему фізичного виховання особистості (К.Алексеев, О.Вацеба, М.Герцик, Н.Карпушко, І.Свістельник, О.Суник, Б.Якимович) [1; 2; 4–6]. Проте на сьогодні, історіографічні та джерелознавчі аспекти вивчення проблеми громадської діяльності в галузі фізичного виховання молоді на різних етапах розвитку людства не отримали належного висвітлення у науково-педагогічній літературі.

Формулювання цілей статті... Мета статті – провести аналітичний огляд джерелознавчої бази дослідження проблеми розвитку громадських ініціатив у галузі фізичного виховання учнівської молоді в XIX – на початку XXст.

Виклад основного матеріалу... Всебічний науковий аналіз будь-якого феномену неможливий без залучення широкого спектру джерел, без їх глибокого аналізу та осмислення. Однією з

педагогічних проблем, актуальність якої не викликає сумніву фахівців є фізичне виховання підростаючого покоління. З метою його вдосконалення постійно триває пошук шляхів і засобів, здатних вивести систему фізичного виховання учнівської молоді із кризового становища та придати їй розвитку необхідний динамізм.

У цьому сенсі, цілком зрозуміле прагнення сучасних науковців звернутися до вивчення історичного минулого України в самих різних сферах, у тому числі, фізичного виховання. Тим самим робиться спроба знайти пояснення багатьом сучасним проблемам і подіям шляхом аналізу їх витоків, причин виникнення і розвитку тих, чи інших тенденцій. Звернення до історичного досвіду в більшості випадків дозволяє глибше і всебічно побачити сучасні проблеми, передбачати шляхи їх вирішення.

З нашої точки зору, найбільш цікавим, збагаченим прогресивним педагогічним досвідом і, водночас, маловивченим є період XIX – початку XXст. Саме в цей час, завдяки громадській ініціативі почав поступово зароджуватися та формуватися потужний фізкультурний рух, різні форми фізичного виховання учнівської молоді з'явилися у системі початкової та середньої освіти і почашкільній виховній роботі, закладалися теоретико-методологічні та методичні засади цієї галузі педагогіки.

Здійснення історико-педагогічного дослідження цієї проблематики у визначених хронологічних межах вимагає пошуку і залучення широкого кола джерел різних типів та видів, у яких відображено різноманітні факти щодо громадської діяльності в галузі фізичного виховання.

Зазначимо, що традиційно для історико-педагогічних досліджень найбільш потужну групу складають архівні джерела. Встановлено, що найбільш цікавими в цьому сенсі можуть бути фонди Центрального державного історичного архіву України (м.Київ), Центрального державного історичного архіву України (м.Львів), історичні архіви місцевого значення (обласні, м.Київ, м.Севастополя тощо). Потужний потенціал щодо вивчення предмету дослідження мають історичні архіви Російської Федерації, зокрема, Російського державного історичного архіву (м.Санкт-Петербург), у якому знаходяться фонди центральних органів влади Російської імперії періоду XIX – початку XXст.

Архівні документи, що містять фактологічний матеріал, який стосується розвитку громадських ініціатив в галузі фізичного виховання учнівської молоді в XIX – початку XX ст. доцільно поділити на такі групи:

- листування між засновниками та відповідними установами щодо отримання дозволу на відкриття фізкультурних товариств, гуртків, курсів, приватних гімнастичних шкіл, літніх оздоровчих дач-колоній тощо;
- статuti, матеріали і документи, які стосуються предмету дослідження і були створені у процесі функціонування громадських установ, державних і приватних навчальних закладів (циркуляри, розпорядження, ділова переписка, особисті справи, заяви, щоденники, медичні картки, кошториси, протоколи засідань рад та звіти товариств, альтернативні навчальні плани і програми з гімнастики навчальних закладів і громадських організацій, сценарії фізкультурних свят, плани-конспекти та звіти позаурочних фізкультурно-оздоровчих і спортивно-масових заходів навчальних закладів різних типів і рівнів);
- організаційна документація щодо благодійної діяльності на підтримку фізичного виховання і оздоровлення учнівської молоді; постанови і резолюції педагогічних та інших з'їздів, описи експонатів всеросійських і міжнародних виставок тощо.

Окремий пласт архівних документів складають законодавчі і підзаконні акти уряду, документи місцевих органів управління, відомчі документи Міністерства народної освіти, Міністерства внутрішніх справ, Військового відомства, Канцелярії головного спостерігача за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії, Канцелярій Піклувальників учбових округів, інших міністерств і відомств, в яких регламентовано зміст, організацію, кадрове і матеріальне забезпечення фізичного виховання у навчальних закладах різного типу; наведено пропозиції щодо змісту і організаційних форм позашкільної фізкультурно-оздоровчої і спортивно-масової роботи; визначено нормативно-правові засади створення та регламентація діяльності фізкультурних організацій, відкритих завдяки громадській ініціативі; встановлено юридичні підвалини благодійної діяльності як окремих приватних осіб, так і організацій.

Цікаву групу історичних джерел складають документи власного походження, тобто ті, що виникають приватно, за ініціативою окремих персоналій, для особистого користування. До цієї групи відносяться щоденники, спогади, приватне листування, альбоми тощо. Поява цих джерел пов'язана з індивідуальним запитом людини з метою самовираження власної особистості, міжособистісної комунікації, проявом соціальної активності. Звичайно ці документи зусереджені в архівних фондах певних діячів.

Окремий пласт фактологічних матеріалів дослідження зазначеної складають статистичні джерела, в яких зафіксовані систематичні відомості і дані, цілеспрямовано зібрані для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Статистичні джерела виникали у процесі збору обробки аналізу та публікації інформації про об'єкти вивчення, окремих типів освітніх закладів, соціальних груп тощо. Вони включають: програму спеціальних статистичних обстежень, первинні документи обліку (медичні картки учнів, колоністів, бланки, анкети, відомості, формуляри), зведення первинних статистичних даних щодо стану зазворюваності дітей, стану фізичного виховання та фізичного розвитку учнів, допризової молоді, розвитку матеріальної бази шкіл, санітарно-гігієнічного стану навчальних закладів тощо.

Зазначимо, що фундаментальним, найбільш освоєним істориками типом джерел виступають письмові джерела, зокрема друковані літературні та публіцистичні праці періоду, що вивчається. Вони являють собою специфічну форму накопичення та збереження історичної пам'яті [1]. Друковані праці XIX–початку XX ст. вочевидь відображали процес і результат накопичення наукових, навчально-методичних, практичних напрацювань громадських діячів, небайдужих до проблеми фізичного виховання в усьому розмаїтті аспектів її розвитку, заклали підґрунтя до формування вітчизняного літературного фонду з проблем фізичного виховання.

Дослідження значного масиву друкованих видань XIX–поч. XX ст., одного з перших показників літератури з фізичного виховання та спорту, виданих у Російській Імперії (автор – Г.Дюперрон, 1915) [3], дозволило умовно класифікувати друковану працю з проблем фізичного виховання досліджуваного періоду за такими ознаками:

- за типом видання: книжкова, періодична, продовжувана;
- за видавцем: колективна, приватних осіб, під псевдонімом, анонімна (без автора);
- за видом літератури: наукова, науково-популярна, навчально-методична, документальна, публіцистична, довідкова, білітристика;
- за жанром: нарис, огляд, монографія, рецензія, посібник, рекомендація, публічна лекція та доповідь, рецензія, документ, стаття, календар, щорічник, довідник, пам'ятна книжка, пам'ятний листок, записна книжка;
- за галузями суспільного життя: для освітньо-виховної практики, для організації здорового дозвілля, для спортивної практики, для військової підготовки, для самоосвіти та самовиховання, для фахової педагогічної підготовки, для медико-гігієнічної практики;
- за читацькою адресою: для фахівців, учнів, батьків, широкої аудиторії;
- за проблематикою: історична, теоретична, методична, довідкова, бібліографічна;
- за суспільним призначенням: науково-допоміжна, рекомендаційна;
- за мовою видання: російськомовна, іншомовна.

Установлено, що із усього літературного масиву XIX–поч. XX ст. з проблем фізичного виховання чітко відрізняються дві провідні групи видань: неперіодичні (література книжкового типу) та журнальна преса. Їх вивчення, на наш погляд, має велике значення для повного розуміння предмету наукового пошуку, отже на кожному етапі досліджуваного періоду видавнича діяльність фіксувала хронологічний зріз всієї гамми наукових та освітньо-виховних здобутків передової громадськості України, а також через друкарський продукт висвітлювала усе розмаїття проблем, притаманних етапу становлення будь-якого соціального явища, а у нашому випадку, фізичному вихованню учнівської молоді.

Зазначимо, що в результаті стремління надати теоретико-методологічне обґрунтування проблемі фізичного виховання особистості у з'явилися ґрунтовні праці О.Анохіна, С.Архангельського, О.Бутовського, В.Гориневського, В.Ігнат'єва, Є.Демент'єва, П.Іванова, Г.Красуської, П.Лесгафта, Є.Михайлової, Є.Ругевич, К.Шмидта, С.Ейнгорна та ін. Спробою узагальнити теоретико-методичні напрацювання та зв'язати їх з власним педагогічним досвідом стали праці, присвячені іграм як засобу фізичного розвитку дітей (П.Бокін, Н.Іванов, Б.Краєвський, С.Павлова, І.Радецький, П.Федоров, М.Цабель, М.Філітіс та ін.), гімнастиці (Л.Зикмунд, А.Лукаш, Д.Любченко, Н.Манохін, Б.Скотак, Р.Тодт та ін.), різноманітним видам спорту (С.Алексєєв, М.Боголепов, М.Волков, Г.Геккеншмидт, Ф.Генніг, І.Герд, Г.Дюперрон, М.Кистер, В.Краєвський, І.Лебедев, О.Люгар та ін.), скаутизму (І.Жуков, Е.Титович, О.Петров, Г.Захарченко, В.Преображенський та ін.) тощо.

Слід особо відзначити, таку загублену в часі форму видавничої діяльності кін. XIX–поч. XX ст., як друковані уставні документи та щорічні звіти громадських об'єднань України, у тому числі й фізкультурно-спортивного спрямування. Ці брошури являли собою всебічне та глибоке відображення внутрішнього життя спортивно-гімнастичних товариств у визначений проміжок часу. Автори звітів у подробицях ізлагали усі здобутки та проблеми з якими зіштовхувалися на практиці, наводили діючі міри їх подолання, ґрунтуючись на власному досвіді.

Найціннішим джерелом інформації історико-педагогічного дослідження, доробком видавничої діяльності прогресивної громадськості зазначеного періоду, унікальним феноменом вітчизняної культури, аналога якому не створене понині, стала педагогічна та спеціальна журналістика. Вона виконувала низку соціальних функцій: об'єднання та консолідації педагогічної громадськості навколо проблем фізичного виховання особистості (комунікаційно-інтеграційна); інформування громадськості про події, що відбувалися в галузі фізичного виховання різних верств населення (інформаційно-пропагандистська); декларації інтересів прогресивної громадськості в галузі фізичного виховання різних кіл суспільства перед владою (функція «глас народу»); фіксації подій (історична); надання допомоги вчителям та іншим фахівцям з фізичного виховання щодо їхнього професійному росту (освітня); підвищення фізкультурної грамотності читача (просвітницька).

Характерною ознакою педагогічної журналістики було оперативне та глибоке реагування на актуальні освітянські події, викладення матеріалів «на злобу дня». Періодичність виходу зумовлювала систематичний характер відомостей, що в них повідомлявся. З ініціативою заснування зазначених періодичних видань виступили прогресивні сили суспільства, що об'єднувалися навколо ідеї про необхідність демократизації та реформування системи освіти. Тому, не випадково, серед редакторів-видавців педагогічних журналів «золотого віку» вітчизняної педагогіки бачимо такі яскраві та самобутні фігури, як М.Вессель, Н.Вишнеградський, М.Костомаров, П.Куліш, К.Модзалевський, О.Нечаев, О.Острогорський, Паульсон, Є.Покровський, П.Редкін, Д.Тихомиров, Л.Толстой та ін. Цей різновид вид літератури розвивався у ключі громадсько-демократичного руху, робив могутній вплив на формування громадської думки, концентрував у собі потужні сили науковців, освітян, публіцистів та інших прогресивно налаштованих представників інтелігенції.

У зазначений історичний період почали засновуватися перші спеціалізовані видання з проблем фізичного виховання та спорту. Цікавим для дослідників проблем фізичного виховання, спортивного та олімпійського руху джерелом є спеціалізовані журнали «Спорт» (1900–1908, СПб), «Сила и здоровье» (СПб, 1909–1914), «Русский спорт» (1909–1919, М.), «Физическое воспитание и спорт» (1910, СПб), «Сокол» (1910–1914, М.), «Геркулес» (1912–1917, СПб), «К спорту!» (1912–1918, М.), «Спорт и наука» (1908–1910, Одеса), «Спорт и игры» (1912–1913, Київ), «Красота и сила» (1913, Київ) та інші [5,6].

Особливу групу джерел для дослідження громадських ініціатив в галузі фізичного виховання учнівської молоді становлять фотодокументи, оскільки, вони містять як наочну інформацію про раніше невідомі факти, так і уточнюють вже відомі. Фотографії досліджуваного періоду (окремі, ілюстрації на сторінках періодичних та книжкових видань тощо) відображають життя освітніх установ, громадських фізкультурних організацій, позашкільних виховних установ, портрети відомих персоналій, хроніку спортивно-масових заходів, сокольських злетів, експонати художньо-промислових та спеціалізованих виставок тощо. Значення фотодокументів, на думку науковців [1], полягає в образності віддзеркалення дійсності, унікальності інформації, що істотно доповнює інші групи джерел та надає можливість їх уточнення та коректування.

Висновки дослідження і перспективи подальших наукових розвідок... Таким чином, проведений аналітичний огляд джерельної основи дослідження проблеми розвитку громадських ініціатив у галузі фізичного виховання учнівської молоді в ХІХ – на початку ХХст. свідчить про те, що для забезпечення вірогідності та аргументованості його результатів необхідне використання нової джерельної бази, яка включає обширний документальний і аналітичний масив архівних документів, статистичних матеріалів, рукописів, письмових друківаних літературних праць, періодики, фотодокументів тощо. Саме цей пласт історичних пам'яток, доповнюючи один одного, буде сприяти отриманню нового знання щодо досліджуваного феномену.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алексеев В. В. Источниковая база изучения истории России / В. В. Алексеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://istina.msu.ru/media/publications/books/895/6e2/1216650/Glava_1.doc
2. Гупан Н. М. Развитие истории педагогики в Украине (Историкографический аспект) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Нестор Миколайович Гупан. – К., 2001. – 486 с.
3. Дюперрон Г. А. Библиография спорта и физического развития: Систематическая роспись всех книг, брошюр, вышедших в России по 1913 год включительно / Г. А. Дюперрон. – Петроград : Книгопечатня Шмидт, 1915. – 263 с.
4. Карпушко Н. А. Проблема физического воспитания в русской педагогической прессе 90-х – 900-х годов / Н. А. Карпушко // Народное образование и педагогическая мысль России кануна и начала империализма. – М. : АПН СССР, 1980. – С. 74–88.
5. Суник А. Б. Зарождение международного олимпийского движения и российская пресса / А. Б. Суник // Теория и практика физической культуры. – 1996. – №10. – С. 5–14.
6. Суник А. Б. Очерки отечественной историографии истории физической культуры и спорта / А. Б. Суник. – М. : Советский спорт, 2010. – 616 с.

Анотація

А.И.Приходько

Историографическая и источниковая основа изучения общественных инициатив в области физического воспитания учащейся молодежи в XIX–начале XX вв.

В статье представлен аналитический обзор источниковой основы исследования проблемы развития общественных инициатив в области физического воспитания учащейся молодежи в XIX – начале XX вв. Охарактеризовано пласт архивных документов, фотодокументов, печатных изданий: законодательные и публично-правовые акты, материалы делопроизводства; внутренняя документация учреждений образования, воспитательных внешкольных организаций; статистические материалы; книжная литература; педагогическая и специальная периодика и пр.

Ключевые слова: история педагогики, источник, физическое воспитание, образование.

Summary

A.I.Prykhod'ko

Historiographical and Historical Basis of the Study of Public Initiatives in the Field of Youth Physical Education in the XIX – Beginning of the XX Century

Analytical review of the literature and document basis of the problem of public initiatives development in the field of youth physical education in the XIX – the beginning of XX century has been carried out in the article. Stratum of archives documents, photo documents, published materials have been characterized: legislative and official statements, facts of record keeping; internal documentation of education institutions, pedagogical out-of-school organizations; statistical data; books literature; pedagogical and special periodicals etc.

Key words: history of pedagogy, source, physical education.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 378.091.12(09)(477)»1950/2000

М.В.РАЗОРЬОНОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Луганськ)

Характеристика джерельної бази дослідження історії розвитку кадрового потенціалу ВНЗ в Україні

Обґрунтовано структуру джерельної бази дослідження історії розвитку кадрового потенціалу вищих навчальних закладів України в другій половині XX століття, яка складається з трьох груп джерел: 1) праці, аналіз яких дає змогу розробити методологію дослідження; 2) праці, які становлять теоретичний ґрунт дослідження; 3) різноманітні документи, у яких у конкретних фактах відбито розвиток кадрового потенціалу ВНЗ України у вибраний відрізок часу і в попередні часи. Доведено, що використання цих джерел у комплексі надає змогу відстежити особливості, виявити тенденції й закономірності, обґрунтувати принципи, розробити програми й моделі управління розвитком кадрового потенціалу університетів, реалізація яких стане запорукою успішного входження українських вишів у світовий освітній простір.

Ключові слова: джерельна база, документ, вищий навчальний заклад, кадровий потенціал.

Постановка проблеми у загальному вигляді... На сьогодні головним завданням розвитку вищої освіти України є її входження в світовий освітній простір у якості його повноцінного компонента. Розв'язання цього завдання неможливе без наявності відповідного кадрового потенціалу вищих навчальних закладів, який є запорукою успішної реалізації вищим навчальним цим закладом своєї місії. Звідси витікає, що дослідження проблеми розвитку кадрового потенціалу університетів належить до найбільш актуальних проблем сучасної теорії управління освітою. Проте для виявлення найбільш перспективних шляхів розвитку кадрового потенціалу вишів України в сучасних умовах доцільно звернутися до досвіду минулого й виявити особливості й тенденції цього розвитку в другій половині XX століття – етапі, який передував сьогоdnішньому.

Формулювання цілей статті ... **Мета** даної **статті** – обґрунтувати джерельну базу дослідження історії розвитку кадрового потенціалу вищих навчальних закладів в Україні в означений період. Детальне обґрунтування джерельної бази такого дослідження ще не було представлено в наукових публікаціях.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу... Методологічні принципи формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження закладено в працях О.Адаменко, Л.Березівської, Л.Ваховського, Н.Дічек, В.Курила, Д.Раскіна, О.Сухомлинської, В.Федяєвої, Є.Хрикова та ін. Коротко вони розкриваються в наступних положеннях: первинна інформація, яка